

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
DÖVLƏT STATİSTİKA KOMİTƏSİ**

**KEYFİYYƏTİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ
ÜZRƏ MƏRUZƏYƏ DAİR STANDARTLAR VƏ TÖVSIYƏLƏR**

Bakı – 2012

GİRİŞ

Cari sənəd “Rəsmi statistika haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və digər normativ sənədlər, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin Normalar Məcəlləsi çərçivəsində keyfiyyətin idarə olunması sistemi, statistikada məlumatların keyfiyyətinə dair məruzələrin hazırlanması üçün əsas standart kimi hazırlanmışdır. Bu standartlar əsasında hazırlanacaq məruzələrlə statistika orqanları statistik istehsal prosesinin bütün mərhələlərində yüksək keyfiyyət standartlarının tətbiq edildiyini və onlara riayət olunmasını nümayiş etdirəcəklər.

Keyfiyyətin qiymətləndirilməsi üzrə məruzələrə dair standartda (bundan sonra KQMS) bütün statistik proseslərin və məhsulların müfəssəl keyfiyyət hesabatlarının hazırlanması üzrə tövsiyələr verilmiş və istiqamətlər göstərilmişdir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin Normalar Məcəlləsinin prinsipləri çərçivəsində hazırlanmış sənəddə inzibati məlumatlardan və ya qarışıq məlumat mənbələrindən istifadə edilməklə həyata keçirilən statistik proseslərin əhatəsi və göstəriciləri daxil edilib.

KQMS-də statistik proses termini milli statistika xidmətinin ümumilikdə həyata keçirdiyi seçmə statistika müşahidəsi, siyahıyaalma və ya başdan-başa müşahidə, inzibati məlumatların istifadəsi, qiymət və ya digər iqtisadi indekslərin istehsalı və yekun məlumatlar əsasında statistik tərtib etmə (kompilyasiya) mənasını verir. Əsas məqsəd statistika orqanlarında və proseslərdə həmahəng keyfiyyət hesabatlarını təşviq etmək və nəticə etibarlı ilə proseslərin və məhsulların arasında müqayisəni asanlaşdırmaqdır. Standart əsasən istehsalçı yönlüdür, onun məqsədi prosesin və məhsulun keyfiyyətinin daxili qiymətləndirilməsidir.

Standartda statistik fəaliyyətlərin 5 istiqaməti əhatə olunmuşdur.

1. *Seçmə statistika müşahidəsi.* Məlumatların birbaşa respondentlərdən toplanmasının həyata keçirildiyi və adətən ehtimal və seçmə prosedurlarına əsaslanan müşahidədir.
2. *Siyahıyaalma və ya başdan-başa müşahidə.* Məcmunun bütün vahidlərini əhatə edən müşahidədir.
3. *İnzibati və qarışıq məlumat mənbələri ilə müşahidə olunan statistik proses.* İnzibati mənbələr üzrə statistik prosesdə toplanmış məlumatlar statistikanın birbaşa istehsalından başqa digər məqsədlər üçün də istifadə edilir. Məsələn, ali təhsillə bağlı digər məsul orqanın inzibati məlumat bazasından istifadə edərək statistik cədvəllərin tərtib edilməsi. Qarışıq məlumat mənbələri ilə müşahidə olunan statistik prosesdə seçmə müşahidənin müxtəlif seqmentləri üçün istifadə olunan seçmələr, sorğu vərəqələrinin formaları və (və ya) seçmə prosedurlar nəzərdə tutulur.
4. *Qiymət və ya digər iqtisadi indekslərin hesablanması.* Əsas etibarilə müşahidə və qiymətləndirmə əhatəsinin əvvəlcədən tam müəyyən olunmadığı, müvafiq metodologiyalara əsaslanan hesablamaların aparılmasıdır;
5. *Statistik tərtib etmə (kompilyasiya).* Burada əsasən milli hesablara və tədiyyə balansına dair iqtisadi aqreqatlar nəzərdə tutulur.

Qeyd olunduğu kimi Standart, Normalar Məcəlləsinin keyfiyyət prinsipləri üzrə hazırlanmış və həmin prinsiplərlə əhatə olunmuşdur. Göstəricilərdən və prosesdən asılı

olaraq keyfiyyət məruzələri qısa və ya geniş şəkildə hazırlana bilər. Standart milli səviyyədə statistik prosesin keyfiyyət aspektinə aiddir, burada məhsulun və prosesin keyfiyyətinin bütün vacib tərəflərini əks etdirən informasiyaların təmin olunması əsas şərtidir.

Keyfiyyətin qiymətləndirilməsi üzrə hazırlanan məruzələrin illik dövriyyədə olması, məruzədə keyfiyyətin yaxşılaşdırılması üçün tövsiyələrin və onların icrası üçün əsaslandırılan məsələlərin olması nəzərdə tutulur.

Keyfiyyət məruzələrinin hazırlanması prosesinə yaradıcı yanaşılmalı, verilmiş imkanların üstünlüklərindən yararlanmalı, sübutlar və üstün təcrübələr hesabatda daxil edilməlidir.

Keyfiyyət məruzəsi üçün tövsiyə olunan bir sıra göstəricilər əlavədə verilmişdir.

Cari sənədin hazırlanmasında milli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla Avrostatın “Keyfiyyət hesabatı üçün Avropa Statistika Sisteminin standartı” və “Keyfiyyət hesabatı üçün Avropa Statistika Sisteminin vəsaiti”nə istinad edilmişdir.

MƏRUZƏYƏ DAİR STANDARTLAR VƏ TÖVSIYƏLƏR

1. Statistik prosesə və məhsullara giriş

Hər bir məruzədə giriş verilməli və bu keyfiyyət hesabatının məzmununu təmin etmək məqsədini daşıyır.

Girişdə aşağıdakı məsələlər əhatə olunmalıdır:

- nəzərdə tutulmuş (sözgedən) statistik proses və məhsulların qısa təsviri;
- məhsulun aid olduğu geniş statistika sahəsi; əlaqəli statistik məhsullar;
- keyfiyyət məruzəsinin əhatə dairəsi və əlaqəli keyfiyyət məruzələrinə istinadlar;
- statistik prosesdə istehsal olunan bütün məhsulların xülasəsi;
- digər sənədlərə, xüsusilə metodologiyaya istinad.

2. Aktuallıq

Aktuallıq statistik məhsulların istifadəçilərinin cari və potensial tələbatlarının ödənməsi dərəcəsidir. Bu, tələb olunan bütün statistikanın istehsal olunduğundan və istifadə olunan anlayışların (təriflər, təsnifatlar və s.) istifadəçi tələbatlarının əks etdirməsi dərəcəsindən asılıdır.

2.1. Statistik fəaliyyətin bütün istiqamətləri üçün:

Bütün növ fəaliyyətlərdə əsas göstəricilər, əhəmiyyətli dəyişikliklər, səviyyənin və dəyişikliyin qiymətləndirilməsi, habelə hesabat dövrü daxil olmaqla, bütün statistik məhsulların məzmun yönü təsviri verilməlidir. Müxtəlif istifadəçi qruplarının tələbatı, onların əldə etmək istədikləri əsas məhsulların (göstəricilərin) qiymətləndirilməsi təmin olunmalıdır.

Bununla yanaşı, məlumatın keyfiyyətinin artırılmasına dair planlar, həmçinin istifadəçilərin ödənilə bilməyən tələbatları və onların səbəbləri göstərilməlidir. Bu hissədə rəsmi statistika sistemində istifadə olunan təriflərlə beynəlxalq təriflər arasında ziddiyyət (uyğunsuzluq) aşkar olunduqda bu barədə qeyd aparılmalıdır.

2.2. İnzibati mənbələr üzrə statistik proses üçün:

Statistik məqsədlər üçün inzibati məlumatlardan istifadə olunarkən, göstəricilərin tərifləri registrin əsas məqsədinə uyğun təyin edilir və bu bir çox hallarda statistik məqsədlərə müvafiq olmur. Keyfiyyət məruzəsinə registrin (bazanın) vacib göstəricilərinin tərifləri daxil edilməli və istifadəçilərin tələbatına uyğun onların şərhə verilməlidir.

2.3. Qiymət və ya digər iqtisadi indekslərin hesablanması üçün:

Qiymət indekslərində qiymətləndirmənin məqsədi mümkün qədər ətraflı müəyyən edilməli, keyfiyyət məruzəsində vacib məsələlər, yanaşmalar, metodlar verilməli, beynəlxalq metodoloji tövsiyələr göstərilməlidir.

2.4. Statistik tərtibmə (kompilyasiya) üçün:

Keyfiyyət məruzəsində bu sahə üzrə tərifləri beynəlxalq metodologiyalarla və ya digər ümumi razılaşma formalarında tövsiyə olunan konseptual seçimlərlə əlaqələndirmək tələb olunur.

Qeyd olunanlarla yanaşı, “aktuallıq” bölməsində bütün statistik məhsulların məzmununa dair təsviri verilməli, müvafiq metodologiyalara uyğunluğu, həmçinin təmin olunmamış istifadəçi tələbatları və onların səbəbləri, mümkün keyfiyyət göstəriciləri öz əksini tapmalıdır.

3. Dəqiqlik

Statistik məhsulların dəqiqliyi qiymətlərin həqiqi dəyərlərə yaxınlıq dərəcəsidir.

3.1. Statistik prosesin bütün növləri üçün:

Statistikanın məqsədi öyrənilən kütləvi sosial-iqtisadi hadisələrin, müəyyən olunmuş baş məcmunun əvvəllər məlum olmayan dəyərini (miqdarını, həcmi və s.) müəyyən etməkdir. Bu baxımdan dəyişkənlik və kənarlaşma baş verdiyinə görə müəyyən olunmuş qiymətlərin həqiqi dəyərlərlə eynilik təşkil etməsinə nail olmaq çox çətindir. Xüsusilə seçmə xəталarı, həmçinin əhatə olunmada xəталar, ölçmədə xəталar, sorğulara cavab verilməməsi ilə bağlı xəталar, məlumatların işlənməsində yol verilən xəталar kimi qeyri-seçmə xəталarı mövcuddur.

Keyfiyyət məruzəsinin “dəqiqlik” bölməsində istifadə olunan metodologiya göstərilməlidir (daxil edilir və ya ona istinad verilə bilər). Bölmənin statistik məhsulların (qiymətlərin)

təsadüfi və sistemativ xətlərin əsas mənbələrinin müəyyən edilməsi ilə başlanılması daha məqsəduyğundur. Göstəricilərə (dəyişənlərə), sahələrə və statistik qiymətləndirmələrə xüsusi diqqət yetirilməli, xətlərin (təsadüfi və sistemativ) icmal şərhə daxil edilməli və əsas göstəricilər üçün təsadüfi və sistemativ xətlərin ümumi riski qiymətləndirilməlidir.

Statistik məlumat istehsalçısının bilik səviyyəsindən (təlimatlandırılma səviyyəsindən) və sahədən asılı olaraq, kənarlaşmalar kəmiyyət və ya keyfiyyət xarakterləri və yaxud hər iki meyar üzrə qiymətləndirilə bilər. Kənarlaşmalar əsası (mənbə) göstərilməklə “əhəmiyyətsiz”, “kiçik” və ya “böyük” kimi ifadələrdən istifadə edilməklə əhəmiyyətlik dərəcəsinə görə qruplaşdırıla bilər. Xətlərin mənbələri dəqiqlik bölməsinin ayrıca altbölməsində izah edilməli, dəqiqlik nəticələrlə çox bağlı olduğuna görə bu bölmənin hər bir proses üçün müfəssəl hazırlanması zəruridir.

3.2. Seçmə statistika müşahidəsi üçün:

Seçmə statistika müşahidələri üzrə hazırlanmış keyfiyyət məruzəsində variasiya göstəriciləri, kənarlaşmaların səviyyəsi və xətlərin səviyyəsi verilməlidir. Bununla yanaşı, həmin statistik göstəricilərin hesablanması üçün tətbiq olunan düsturlar və elmi metodologiyalar haqqında məlumatlar göstərilməlidir. Seçmə xətləri etibarlılıq intervalı ilə ümumi kontekstdə şərh edilməli və istifadəçi üçün məlumatların dəqiqlik səviyyəsi aydın olmalıdır. Variasiya göstəriciləri hesablanarkən məcmudan çıxarılmış və hesablama prosesində istifadə olunmayan “kənarlaşma hüdudundan çıxmış” (məcmuya xas olmayan rəqəmlərlə ifadə olunan) göstəricilər haqqında ümumi məlumatın verilməsi məqsəduyğundur.

Seçmə xətlərinin həcmi tətbiq olunan seçmə metodundan asılı olduğuna görə məruzələr hazırlanarkən seçilmiş metod haqqında ümumi məlumat verilməli və onların xətləyə təsir imkanları şərh edilməlidir.

Seçmə müşahidələrində aşkar edilən və məcmunun əhatə olunma səviyyəsi ilə bağlı olan mümkün xətlər haqqında qeydlər verilməlidir. Burada məqsəd xərclərlə və əhatə olunmuş məcmunun həcmi və müşahidə vaxtı ilə bağlı yaranan biləcəklə xətlərin vurğulanması və seçmə hüdudları haqqında qeydlərin verilməsidir. Əhatə xətlərini və onların təsirini anlamaq üçün keyfiyyət hesabında registrlərin və ya məcmu hüdudunun izahı kifayətləndirici olmalıdır.

Bu bölmədə, həmçinin ölçmə prosesində, məlumatların toplanmasında yaranan və dəyişənin həqiqi dəyərlərindən fərqlənən dəyərlərin qeyd edilməsinə səbəb olan xətlər haqqında məlumat öz əksini tapır. Bu kimi xətlər sorğu vərəqənin yanlış tərtibi və ya məlumatların təhrifi, intervüyerin səhvi, redaktə prosesində aşkar olunmuş uyğunsuzluqları əhatə edir. Məruzədə bununla bağlı qabaqlayıcı və təshihəedicilə tədbirlərin, o cümlədən məlumatların redaktəsi, impyutasiya, sorğu vərəqənin sınaqdan keçirilməsi haqqında izahların verilməsi əhəmiyyət kəsb edir. Respondentlərin cavabdan imtina halları (cavabsızlıq) və bu halda qiymətləndirmə haqqında məlumatlar qeyd olunmalıdır. Statistik vahidin cavabsızlığı, yəni məlumatların toplanması üçün məcmunun təyin edilmiş

vahidlərindən heç bir məlumatların toplanmaması (sorgu vərəqinin doldurulmaması), məcmunun təyin edilmiş vahidindən bir sıra göstəricilərin alınmaması haqqında şərh verilməlidir. Məruzədə ümumi cavabsızlıq və konkret göstəricilər üzrə məlumatların təqdim olunmama səviyyəsi haqqında məsələnin vurğulanması məruzənin əhatəlilik səviyyəsinə müsbət təsir edir.

Statistik məlumatların işlənməsi zamanı baş verən əməliyyat xətaləri ölçülərsə, belə istiqamətdə olan şərtlərin verilməsi yaxşı təcrübə hesab olunur.

3.3. Başdan-başa müşahidə və siyahıyaalmalar üçün:

Siyahıyaalmada bütün vahidlər məcmuya daxil edildiyinə görə məruzədə yalnız ümumi aspektləri əhatə edən dəqiqlik məlumatları qeyd edilir. Burada impyutasiya, şərti qiymətləndirmələr, məlumatların işlənməsi, mətn məlumatlarının kodlaşdırılması və s. proseslərlə bağlı qeydlər əks olunur.

3.4. İnzibati və qarışıq məlumat mənbələri ilə müşahidə olunan statistik proses üçün:

İnzibati mənbələrin dəqiqliyinə təsir edən xətlər əsas etibarilə registrlə bağlıdır. Bu, registrdə əhatə edilmiş göstəricilərdə olan əlamətlərin düzgün qeyd olunmaması, ölçü vahidlərində olan yanlışlıq, metodologiyada olan fərqlər, təsnifatların uyğunsuzluğu və s. ilə bağlı ola bilər.

3.5. Qiymət və ya digər iqtisadi indekslərin hesablanması üçün:

İndeksrlərlə bağlı məruzələrdə əsas diqqət tətbiq olunan metodologiyaların dəqiqliyi, seçmə vahidlərinin və çəkilərin düzgün təyin olunması, həmçinin xətlərin qeyd olunmasıdır.

3.6. Statistik tərtibetmə üçün:

Statistik tərtibetmədə əsasən ümumiləşdirici, icmal xarakter daşıyan milli hesablar sistemi, tədiyyə balansları və s. müşahidə olunur. Burada dəqiqliyin standart ölçmə mexanizmi yoxdur, bununla yanaşı, müşahidə olunmayan iqtisadiyyat, cədvəllərin tərtibində istifadə olunan yoxlamalar, nəzəriyyəyə əsaslanan balanslaşdırıcı xüsusiyyətlər, maliyyə hesabları ilə uyğunluq, boşluqların təhlili ilə bağlı məlumatların verilməsi tövsiyə olunur.

Qeyd olunan məlumatlarla yanaşı, məruzənin “dəqiqlik” bölməsində dəqiqliyin təmin olunması üçün tətbiq olunan modellər, riyazi alqoritmlər, proqram təminatları və s. ilə bağlı materialların verilməsi məqsədəuyğundur. Əgər aidiyyəti sahə üzrə mövsümi düzəlişlər aparılırsa, məruzədə aşağıdakı məsələlər əhatə olunmalıdır:

- istifadə olunan metodun qısa təsviri, düzəlişlərin tarixi haqqında məlumat;
- müəyyənləşdirilmiş modelin uyğunluğu və mövsümi düzəliş prosesinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan keyfiyyət meyarlarının və diaqnostikanın təfəsilatı;

- emal olunmamış məlumatların yoxlanması ilə birgə və ya ayrılıqda mövsümi düzəliş edilmiş məlumatların yoxlanmasının idarə olunması üçün seçilmiş yanaşma (mövsümi amillərin yoxlama sahəsinin dəqiqləşdirilməsi).

Məruzədə aidiyyəti göstərici üzrə impiyutasiya prosesi həyata keçirildiyi halda onun səbəbi, istifadə səviyyəsi və prosedurları haqqında qeydlər əks olunmalıdır.

Nəşr olunmuş və yayılmış məlumatlarda xəta halları aşkar olunmuşdursa, onun aradan qaldırılması mexanizmi və nəticələri haqqında məlumatların məruzədə verilməsi təşviq edilir. Bu bölməyə təcrübəyə uyğun olaraq, son bir neçə il üzrə, məsələn, 5 il üzrə səhvlər və həyata keçirilmiş tədbirlər haqqında məlumatlar yerləşdirilə bilər.

Məlumatların dəqiqliyi sahəsində aparılmış yoxlamalar, auditlər olduğu təqdirdə qeyd olunmalıdır.

4. Vaxtlı-vaxtında olma və tam vaxtında yerinə yetirmə

Statistik məhsulların vaxtlı-vaxtında olması öyrənilən hadisə ilə onlar haqqında statistik məlumatın əldə oluna bilməsi arasında olan müddətdir və burada əsas məqsəd məlumatların müəyyən edilmiş dövrilikdə və vaxtda yayıldığını sübut etməkdir. Tam vaxtında yerinə yetirmə göstəricisi məlumatların nəşr tarixi və rəsmi nəşr təqvimində nəşr üçün proqrama salınmış tarix arasında aralıq vaxt kimi qiymətləndirilə bilər.

Bu göstərici müəyyən olunmuş qrafik üzrə icralarla ölçülür və tam yerinə yetirmə kimi xarakterizə olunur. Məruzədə qaydalara uyğun tərtib olunaraq planlaşdırılmış yayılma tarixlərinə, rəsmi cədvəllərə və digər razılaşmalara əsaslanan nəşrlərin vaxtında buraxılışının qeyd olunması zəruridir.

Statistika məhsulları müxtəlif variantlarda, məsələn ilkin, dəqiqləşdirilmiş və yekun kimi nəşr olunduqda hər bir nəşr üçün vaxtlı-vaxtında və tam yerinə yetirmə təhlil olunmalıdır. Bu məqsədlə nəşrlər seçilməli və keyfiyyət məruzəsində ayrıca təqdim edilməlidir.

Keyfiyyət standartlarının təyin olunduğu sahədə xüsusi hallar müqayisə üçün istifadə edilə bilər: məsələn, faktiki istehsal vaxtının və müəyyən edilmiş istehsal vaxtının nisbəti və ya onların arasındakı fərq. Belə ki, istehsal olunan məlumatın istehsal vaxtının yubadılmasının və nəşrinin gecikdirilməsinin səbəbləri izah edilməli və belə vəziyyətin aradan qaldırılması tədbirləri təsvir edilməlidir.

5. Bərabər giriş və aydınlıq

Məruzənin bu bölməsində istifadəçilər üçün məlumata eyni şərtlərlə giriş və məlumatın anlaşılın formada yayılmasının səviyyəsi göstərilməlidir. Burada məlumatların və metaməlumatların təqdim olunması forması, yayım vasitələri, məxfilik və mikro məlumatlardan istifadə kimi məsələlər əhatə olunmalıdır.

Məlumatların düzgün şərhı və anlaşılan olması üçün onların təqdimatı, sənədlərin, izahların, keyfiyyət göstəricilərinin və s. qısa təsviri keyfiyyət məruzəsinə daxil edilməlidir.

Keyfiyyət məruzəsinin yazılmasında bütün istifadəçilərin həm peşəkarların, həm də qeyri-peşəkarların tələbatları və onların məlumatı qavrama xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

6. Uyğunluq (əlaqələndirmə) və müqayisəlilik

Məruzədə bir və ya daha çox statistik məhsulların uyğunluğunun təmin olunması, onların hazırlandığı statistik proses çərçivəsində eyni anlayışlara (təsnifatlar, təriflər və baş məcmu) və həmahəng metodlara söykənməsi təsbit edilməlidir. Statistik məlumatların əlaqələndirilməsi, yəni məhsulların əsaslı şəkildə birləşdirilməsi və birgə istifadə olunması imkanları haqqında qeydlərin verilməsi, onların eyni məcmuya, hesabat dövrünə və regiona aid olması və ümumi istifadəsi imkanları göstərilməlidir.

Nəşr olunan məlumatların fərqli izahlara gətirib çıxara biləcək digər məlumatlarla müqayisə olunması, onların düzgün istifadə olunmamasının qarşısının alınması üçün qabaqlayıcı şərhlərin və təsvirlərin verilməsi zəruridir.

Bu bölmədə aşağıdakı amillər nəzərə alınmalıdır:

- daxili uyğunluq (əlaqələndirmə). Statistik prosesin daxilində məhsulun uyğunluğunda (əlaqələndirməsində) hər-hansı çatışmazlıq;
- milli hesablarla uyğunluq (əlaqələndirmə). Münasib, milli hesablar sistemi prinsipi ilə müqayisənin nəticələri, uyğunluq (əlaqələndirmə) və dəqiqlik problemlərini nəzərə alaraq milli hesablardan əks-əlaqələr;
- digər statistika məhsulları ilə uyğunluq (əlaqələndirmə). Statistik məhsullar digər proseslərdən olan məhsullarla birləşdirildikdə, məhdudiyyətlərin (varsa) uyğunluğunun (əlaqələndirməni) nəzərə alınaraq qoyulması;
- uyğunsuzluqların qiymətləndirilməsi (varsa).

7. Çıxış keyfiyyət komponentləri arasında seçim.

Qeyd olunduğu kimi, amillər arasında əlaqə olduğuna görə çıxış keyfiyyət komponentləri bir-birini təkrarlama bilər və bir komponentin yaxşılaşdırmasına yardım edən faktorlar digərinə mənfi təsir edə bilər. Bununla əlaqədar, təyin olunmuş büdcə çərçivəsində aparılan seçimlər və hər bir komponenti ayrılıqda nəzərə alaraq keyfiyyətin yaxşılaşdırması üçün bütün mümkün cəhdlər məruzədə göstərilə bilər. Bununla bağlı bir neçə misal aşağıda verilmişdir:

- Aktuallıq və dəqiqlik arasında seçim. Misal üçün, aktuallıq toplanan məlumat bəndlərinin artırılması ilə yaxşılaşdırıla bilər, lakin hər bir məlumat bəndinin redaktəsi zamanı vaxt məhdudlaşaraq azalacaq, ölçü xətlərinin yol verilmə ehtimalı artacaq və bunlar öz növbəsində dəqiqliyə mənfi təsir edəcək;

- Aktuallıq və vaxtlı-vaxtında olma arasında seçim. Vaxtlı-vaxtında olma toplanacaq və işlənəcək məlumat bəndlərinin azaldılması ilə yaxşılaşdırıla bilər və (və ya) məlumatın verilməsi və ya işlənməsi çətin olan məsələlərin asanı ilə əvəz edilməsi yolu ilə yaxşılaşdırıla bilər. Bu isə aktuallığa mənfi təsir edəcək;
- Aktuallıq və uyğunluq (əlaqələndirmə) arasında seçim. İstifadəçi tələbatlarının ödənilməsi üçün xüsusi statistik prosesin aktuallığında yaxşılaşdırmalar, məsələn, bəzi göstəricilərin və ya təsnifatların təriflərinin daha çevik tənzimlənməsi, həmin statistik prosesin məhsulunun digər proseslərdə yaranan məhsullarla birbaşa uyğunlaşdırılmasını (əlaqələndirilməsini) azalda bilər;
- Aktuallıq və müqayisəlilik arasında seçim. İstifadəçi tələbatlarının ödənilməsi üçün aktuallıqda yaxşılaşdırmalar, məsələn, toplanmış məlumatlara yenidən baxılması və ya təsnifatın növbəti versiyasına keçid dövr üzrə müqayisəliliyi azalda, bir sıra hallarda dinamika sıralarının pozulmasına səbəb ola bilər;
- Məkan və zaman üzrə müqayisəlilik arasında seçim. Oxşar formada, region üzrə daha çox müqayisəliliyin əldə edilməsi istəyi zaman üzrə müqayisəliliyin azalmasına səbəb olan dəyişikliklərlə nəticələnə bilər;
- Dəqiqlik və vaxtlı-vaxtında olma arasında seçim. Vaxtlı-vaxtında olma üzrə yaxşılaşdırma toplanma və işlənmə üçün vaxtın azalması, xüsusilə toplanmanın tez yekunlaşdırılması ilə, cavablandırmaların az sayına əsaslanan məhsullarla və (və ya) redaktənin sayının azalması ilə əldə edilə bilər. Bu isə dəqiqliyi azaldır.

Məruzədə yuxarıda qeyd olunmuş amillərdən zəruri olanlar və daha intensiv rast gəlinənlər qeyd olunmalıdır.

8. İstifadəçi tələbatlarının və qavramalarının qiymətləndirilməsi

İstifadəçi tələbatlarının qiymətləndirilməsində istifadəçilərin qruplaşdırılması, məhsulların məqsədlər üçün müəyyən edilməsi, prioritet tələbatlar və onların əldə olunmasına dair məlumat verilməlidir. Bu məqsədlə istifadə olunan daha səmərəli yol onlar arasında aparılmış sorğuların nəticələrinin, şikayətlərin, əks-əlaqə ilə bildirilmiş tövsiyələrin qiymətləndirilməsidir.

Qiymətləndirmədə nəzərə alınmalıdır:

- istifadəçilərin statistik məhsulları hansı məqsədlər üçün istifadə edəcəkləri haqqında məlumatların əldə olunması vasitələri;
- istifadəçilərlə bağlı qısa şərh və onların qruplaşdırılması;
- statistik məlumatların hansı məqsədlər üçün tələb olunmasının təsviri, məqsədlərin bölgüsü;
- xüsusi diqqət yetirilən, daimi istifadəçilər və onların istifadə etdikləri məlumatlar;
- istifadəçi fikirlərinin əldə olunması vasitələri;
- istifadəçi məmnunluğuna dair əsas nəticələr və son sorğunun keçirilmə tarixi.

9. İqtisadi səmərəlilik və respondentlərə düşən yük

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin Normalar Məcəlləsinin 12-ci və 13-cü prinsiplərinə uyğun olaraq, resurslar səmərəli istifadə olunmalı, respondentlərin üzərinə düşən yük istifadəçilərin tələbatlarına proporsional olmalı və respondent üçün artıq olmamalıdır. Bu baxımdan məruzədə statistik yükün bölüşdürülməsi, mümkün məlumatların uyğun məlumat bazalarından əldə edildiyi, məlumatların elektron ötürülməsi vasitələri, məlumatların əldə olunması çətin olduğu hallarda qiymətləndirmənin aparılma metodları, inzibati mənbələrdən geniş istifadə, məlumatların mübadiləsinin həyata keçirilməsi, proseslərin avtomatlaşdırılması, məlumatların toplanması, işlənməsi və yayılması sahəsində informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının məhsuldar potensialının daim optimallaşdırılması kimi amillər göstərilməlidir. Keyfiyyət və səmərəliliyin qiymətləndirilməsi üçün xərclərin hesablanması, statistik proseslərlə əlaqəli olan bütün xərclərin müfəssəl qiymətləndirilməsi, hesabatların tərtibinə sərf olunan vaxtın ölçülməsi haqqında şərhlərin verilməsi məqsəduyğundur.

Aşağıdakı qeyd olunan amillərin də qiymətləndirmədə nəzərə alınması tövsiyə olunur:

İqtisadi səmərəlilik üzrə

- xərcin əsas komponentlərinə bölüşdürülmüş illik əməliyyat xərci;
- səmərəliliyin yaxşılaşdırılması üçün görülmüş ən son tədbirlər;
- səmərəliliyin daxili qiymətləndirilməsi və müstəqil kənar qiymətləndirilməsi üçün prosedurlar;
- təkrar olunan, standart əməliyyatların, xüsusən də məlumatların əldə edilməsinin, kodlaşdırılmasının, yoxlanmasının və impyutasiasiyasının avtomatlaşdırılması dərəcəsi;
- məlumatların toplanmasında və yayılmasında İKT-nin səmərəli istifadəsinin dərəcəsi və edilə biləcək yaxşılaşdırmalar.

Respondentlərə düşən yük üzrə

- maliyyə və (və ya) vaxt ifadəsində respondentə düşən illik yük;
- respondentlərə düşən yükün azaldılmasına istiqamətlənmiş məqsədlər;
- respondentə düşən yükün azaldılması üçün göstərilən ən yeni cəhdlər;
- seçmə müşahidə vasitəsi ilə toplanan məlumatların detallı və çeşidi zəruri olanlarla məhdudlaşdırılıbsa;
- inzibati və digər seçmə müşahidə mənbələri mümkün qədər geniş istifadə olunursa;
- müəssisələrdən araşdırılan məlumatların onların hesabatlarından əldə olunması mümkünlüyünün dərəcəsi;
- məlumatların toplanmasının asanlaşdırılması üçün elektron vasitələr (istifadə olunursa);
- dəqiq məlumatlar əldə olunmadıqda həyata keçirilmiş qiymətləndirmələr.

10. Məxfilik, şəffaflıq və təhlükəsizlik.

Məlumat təqdim edən statistik vahidlərə məlumatların məxfiliyinin təmin olunması, bu məlumatlardan yalnız statistik məqsədlər üçün istifadəsinə verilən zəmanət keyfiyyət üzrə məruzədə əks olunmalıdır. Qeyd olunmalıdır ki, statistika orqanları bütün istifadəçilərlə

eyni səviyyədə davranaraq statistik məlumatları obyektivlik, peşəkarlıq və şəffaflyq əsasında istehsal edir və yayırlar. Bununla bağlı qanunvericilikdən nümunələrin göstərilməsi vacibdir. Məlumatların toplanması, işlənməsi və yayılması zamanı məxfiliyin təmin olunması prosedurlarının icmalı verilməli, fərdi məlumatlara girişin ciddi ehtiyac əsasında təmin olunması, protokolları, çıxış cədvəllərdə məxfi elementlərin müəyyənləşdirilməsi qaydaları, məlumatların qorunması prosedurları daxil olunmalıdır. Əlavə olaraq, tədqiqat məqsədləri üçün kənar istifadəçilərin mikroməlumatlara girişini mümkün edən rəsmi sənədlər izah edilməlidir.

Keyfiyyət məruzəsində, həmçinin müşahidələrin keçirilməsi üzrə səlahiyyət haqqında respondentlərin məlumatlandırılması prosesi əks olunmalıdır.

Məruzədə aşağıdakı amillərin nəzərə alınması, istinad olunması və ya əlavə edilməsi tövsiyə olunur:

Məxfilik üzrə

- qanunvericilik;
- tədqiqat məqsədləri üçün mikroməlumatlara girişlə bağlı sənəd və tətbiq olunan məxfilik təminatı;
- məlumatların toplanması, işlənməsi və yayılması zamanı məxfiliyin təmin olunması prosedurları, çıxış cədvəllərində məxfi elementlərin müəyyənləşdirilməsi qaydaları və təsadüfi aşkarlanmanın təyin edilməsi və qarşısının alınması prosedurları.

Şəffaflyq üzrə

- məlumatların hansı məqsədlər üçün toplandığı və konfidensiallığına dair təminat barəsində respondentlərin xəbərdar edilməsi üsulu;
- mətbuat konfranslarında verilən statistik elanlar və bildirişlər;
- nəşr edilmiş statistik məlumatlarda aşkar edilmiş xətalər.

Təhlükəsizlik üzrə

- məlumatların əldə olunması prosesinin, xüsusilə internet vasitəsilə toplanan məlumatların təhlükəsizliyinin təminatları;
- doldurulmuş sorğu vərəqələrinin, mikro və makroməlumat bazalarının və çıxış məhsulların təhlükəsizliyinin və toxunulmazlığının mövcud təminatları.

11. Yekun

Keyfiyyət məruzəsi əsas keyfiyyət problemlərinə dair bölmə ilə yekunlaşdırılmalıdır. Hər bir problemin yaxşılaşdırma tövsiyələri ilə müşayiət olunması, məruzə ilə bağlı nəzərdə tutulmuş istifadəçilər, həmçinin növbəti tədbirlər göstərilməlidir.

**Məruzədə əhatə olunması tövsiyə olunan bir sıra
keyfiyyət və səmərəlilik göstəriciləri**

Göstəricinin adı	Qısa izahı
Aktuallıq	
A1. Statistik məhsulların (məlumatların) mövcudluq səviyyəsi	Çıxış məlumat göstəricilərinin (məlumatların) sayının müvafiq sənədlərlə əvvəlcədən müəyyən olunan göstəricilərə nisbəti
Dəqiqlik	
D1. Variasiya əmsalı	Göstəricinin həqiqi qiymətlərinin kənarlaşma səviyyəsini xarakterizə edən və xətanın səviyyəsini müəyyən etmək üçün istifadə olunan əmsal
D2. Əhatə olunma üzrə xətanın səviyyəsi	Seçmə məcmu üzrə müəyyən olunmuş vahidlər üzrə məlumatların baş məcmu üzrə məlumatlara şamil olunması prosesində aşkar olunmuş kənarlaşma
D3. Məlumatların redaktə olunması səviyyəsi	Təyin edilmiş yoxlama alqoritmi ilə xəta aşkar olunmuş vahidlərin ümumi vahidlərdə xüsusi çəkisi
D4. Sorğuya cavab vermiş vahidlərin xüsusi çəkisi (hesabat intizamı)	Ən azı bir neçə dəyişən üçün məlumatları toplanmış vahidlərin sayının məlumatların toplanması üçün təyin olunmuş vahidlərin ümumi sayına nisbəti
D5. Sualın cavablandırma səviyyəsi	Müəyyən dəyişən üzrə məlumatları təmin etmiş vahidlərin sayının məlumatların toplanması üçün təyin edilmiş vahidlərin ümumi sayına nisbəti
D6. İmpyutasiya səviyyəsi	Təqdim olunmamış məlumatlar üzrə impyutasiya aparılmış məlumatların ümumi məlumatlara nisbəti
D7. Buraxılan səhvlərin sayı, növə görə	Statistik məlumatlar nəşr olunduqdan sonra aşkar olunmuş səhvlərin sayı
D8. Dəqiqləşdirmələrin sayı	İlkin və yekun məlumatlara müəyyən olunmuş qaydada aparılmış düzəlişlərin və düzəliş nəticəsində son məlumatla ilkin məlumatlar arasında olan nisbət
Vaxtli-vaxtında olma və tam vaxtında yerinə yetirmə	
V1. İlkin məlumatların alınması ilə ilk nəticələrin hazır olma vaxtı arasında laq (vaxt)	İlkin məlumatların alınması ilə ilk nəticələrin nəşr vaxtına qədər olan günlərin sayı

Göstəricinin adı	Qısa izahı
V2. Hesabat dövrünün sonu və son nəticələrin tarixi arasında aralıq vaxt	Hesabat dövrünün sonuncu günündən son nəticələrin nəşr gününə qədər günlərin sayı
V3. Nəşrin tam vaxtında yerinə yetirilməsi	Nəşrin öncədən elan edilmiş tarixi və faktiki nəşr tarixini ayıran günlərin sayı
Bərabər giriş və aydınlıq	
BA1. Kağız məruzələr üçün abunələrin və sifarişlərin sayı	Müəyyən dövrə kağız məruzələr üçün abunələrin və sifarişlərin sayı
BA2. Onlayn məlumat bazasına girişlərin sayı	Hesabat forması və ya statistik məhsul üzrə elektron girişlərin sayı
BA3. Metaməlumatların dolğunluq səviyyəsi	Metaməlumatlarla təmin olunmuş göstəricilərin metaməlumatların olması üçün təyin olunan göstəricilərin ümumi sayına nisbəti
Uyğunluq (əlaqələndirmə) və müqayisəlilik	
UM1. Verilmiş dinamika sırasının uzunluğu	Dinamika sıralarının başlanğıc dövrü ilə bitmə dövrü arasında olan dövr (illər, aylar)
UM2. Göstəricinin müxtəlif aspektlər üzrə uyğunluğunun təhlili (məsələn, "güzgü" statistikasını)	Əlaqəli məlumatlar arasında uyğunsuzluqların sayı, məsələn, xarici ticarət statistikasını üzrə müayisə olunan göstəricilərdən idxal, ixrac göstəriciləri və s.)
İstifadəçi tələbatlarının və qavramalarının qiymətləndirilməsi	
İT1. İstifadəçinin razılıq (məmnunluq) indeksi	Ayrı-ayrı istifadəçi qrupları üzrə xidmət və məhsullardan razı olanların ümumi istifadəçi sayına (məcmu üzrə) nisbəti
İT2. İstifadəçilərin razılığın (məmnunluğuna) dair aparılmış sonuncu sorğudan keçən müddət	Ötən dövr (ay, il)
İqtisadi səmərəlilik və respondentlərə düşən yük	
İSR1. Xərcin əsas komponentləri üzrə bölünməklə illik xərc	Məlumatların toplanmasına (sorğu vərəqələrinin paylanması, əldə edilməsi), cavabsızlığın azalmasına, qiymətləndirmələrə, məlumatın işlənməsinə və tərtib etməyə cəlb olunmuş heyətin birbaşa xərcləri
İSR2. Vaxt və (və ya) dəyər ifadəsində respondentə düşən illik yük	İl ərzində respondent tərəfindən hesabat məlumatlarının tərtib olunmasına sərf etdiyi orta vaxt və dəyər ifadəsində işlənmiş saatlar üzrə hesablanmış maliyyə sərfiyyatı